

صاحبان رسالات موسیقی

(۲)

نوشته حسینعلی ملاح

۶- یحیی المکی

نامش : ابوعثمان یحیی بن مرزوق المکی است که بسال ۲۰۵ هجری مطابق با ۸۲۰ میلادی درگذشته است - مشهورترین اثرش : کتاب فی الاغانی است .

۷- یحیی بن ابی منصور الموصلی

که در قرن سوم هجری مطابق با قرن نهم میلادی زندگی میکرده و مشهورترین اثرش : [کتاب] ۱ الاغانی است - در این کتاب الحان به ترتیب حروف الفباء ثبت شده است .

۱- این کتاب را نباید با کتاب الاغانی تألیف ابی الفرج اصفهانی همانند تصور کرد- بسیاری کسانی که تحت همین عنوان رسالهها و کتابها نوشته اند.

دومین اثرش : کتاب العود والملاهی است که درباره عود و سایر آلات موسیقی در آن گفتگو شده است.

۸- ابراهیم ابن المهدی

نامش : ابواسحق ابراهیم ابن المهدی است که بسال ۲۲۴ هجری مطابق با ۸۳۹ میلادی در گذشته است. مشهورترین اثرش : کتاب الغناء است - این اثر، نخستین کتابی است که در آن راجع به قواعد خوانندگی بحث شده است. ابراهیم ابن المهدی فرزند خلیفه المهدی است که طرفدار موسیقی ایرانی و مخالف موسیقی کلاسیک عربی بوده است .

۹- زریاب

نامش : ابوحسن علی بن نافی است که بسال ۲۴۶ هجری مطابق با ۸۶۰ میلادی در گذشته است.

زریاب یکی از نامدارترین شاگردان اسحق موصلی است... زریاب را میتوان یکی از عود نوازان و آواز خوانان و نظری دانان توانای عصر هارون الرشید بشمار آورد. مینویسند: «بسیب ابتکارش در خوانندگی و در نواختن عودی که خودش اختراع کرده بود مورد توجه هارون الرشید واقع شد، به حدی که رشک استادش اسحاق را برانگیخت، در نتیجه از بغداد به افریقای شمالی گریخت و به خدمت زیاده الله اغلی پیوست ، ولی چون در ضمن آواز خوانی گوشه‌ای به امیرزده بود محکوم به تازیانه و تبعید شد.

در آنندلس به خدمت عبدالرحمان (والی اموی اندلس) پیوست و سخت تقرب یافت و سالی ۵۶۴۰ درهم و مزایای دیگر در حق وی مقرر گردید و این امر سروصدای بسیار در بغداد برپا کرد.

بقول موزخین^۲: زریاب به شعبه‌های مختلف ادب و قوف کامل داشت و نجوم

۱- دایرة المعارف فارسی دکتر مصاحب

۲- رك : به پا ورقى شماره يك صفحه بعد

۳- المقرئ- ابن خلدون

و جغرافیا نیز میدانست، ولی مهارتش در موسیقی سایر جنبه‌های او را تحت الشعاع قرار داده بود، حافظه‌ای عجیب داشت و گویند ده هزار آواز با الحان آنها را از برداشت - عود را تکمیل کرد و تار پنجمی^۱ به تارهای آن افزود. بزرگترین خدمت وی، تأسیس سنت موسیقی اندلسی از روی تعلیمات اسحاق موصلی بوده است که از اندلس به شمال آفریقا نیز راه یافت. زریاب ده فرزند داشت که جمله‌کی موسیقیدان بودند و از آن میان دخترش حمدونه است که به زوجیت هشام ابن عبدالعزیز درآمده است - حمدونه به یاری برادر هشام آوازهای زریاب را در يك مجلد بنام: کتاب معروف در آغانی زریاب گرد آورد. ،

در کتاب: «الموشحات الاندلسیه» نوشته شده^۲ است: «انواع موسیقی توسط کنیزان و موسیقی دانان به اندلس می‌آمد (اوایل عصر اموی) سپس توسط زریاب معرفی شد. زریاب از سال ۲۰۶ تا سال ۲۳۸ هجری در قرطبه میزیست و سخت مورد عنایت و توجه عبدالرحمن بن الحکم بود - وی قوانین و قواعد خاصی برای موسیقی اندلسی ابداع کرد و غنارا به سه دور تقسیم نمود: اول: نشید - دوم: بسیط - سوم: هزج

قواعد و اصولی که زریاب ابداع کرد تا زمان ظهور ابن باجه^۳ فیلسوف و موسیقی شناس نامدار اندلسی دوام داشت. در حد فاصل زمانی حیات زریاب و ابن باجه، نوازندگان و خوانندگان بسیاری شهرت یافتند (که برخی از آنها دست پرورده زریاب بوده‌اند) از آن جمله هستند: سعید بن کامل - حصین بن عبد بن

۱ - عود تا آن زمان چهار تار یا چاروتر داشته است که بنام‌های: بم - مثلث - مثنی و زیر نامیده میشد. زریاب سیم پنجم را به عود افزود و نامش را «حاده» گذاشت بنابراین مراد از (عودی که خودش اختراع کرده بود) همین اضافه کردن يك سیم بر تارهای چهار گانه عود میباشد.

۲ - چاپ بیروت (سال ۱۹۶۵) ص: ششم - مقدمه بقلم دکتر احسان عباس.

۳ - ابن باجه فیلسوف و موسیقی شناس نامدار قرن ششم هجری است - رسالات موسیقی اش در مغرب زمین اهمیت کتاب فارابی را در مشرق زمین دارد - (در آینده از او سخن خواهیم گفت) .

زیاد- ساعدة بن بریم- سعیدالمجدع- بانورداح (کنیزعبدالرحمن المستظهر)-
بانو سعدی (کنیزالمعتمد بن عباد) و میمون الجهوری (غلام بنی جهور) و
کسان دیگر.

مشهورترین اثر زریاب کتاب فی الاغانی اوست که آهنگهای خود او در
آن به ثبت رسیده است.

۱۰- النصیبی

نامش: حسن ابن موسی النصیبی است که بسال ۲۴۶ هجری مطابق با ۸۶۰
میلادی در گذشته است. مشهورترین اثر وی «کتاب الاغانی الی حروف» میباشد.
این کتاب نخستین اثری است در تاریخ موسیقی اسلامی که در آن از چگونگی
ثبت الحان بوسیله حروف بحث شده است. مؤلف این اثر اقرار کرده است که
از آثار اسحق موصلی و این بانه^۱ در تألیف و تنظیم این کتاب الهام گرفته است.
یکی دیگر از آثار النصیبی کتاب: مجردات المغنیین (یعنی آوازخوانان
نادر و یگانه) میباشد.

۱۱- احمد ابن المکی

نامش: ابو جعفر بن یحیی بن مرزوق المکی است که بسال ۲۵۰ هجری
مطابق با ۸۶۴ میلادی در گذشته است.
وی یکی از مقربان بارگاہ خلیفه المعتصم بوده است. مشهورترین آثار
وی عبارتند از:

۱- تصحیح کتاب الاغانی (که در واقع شرحی است بر کتاب آغانی
یحیی بن ابی منصور الموصلی)

۲- کتاب مجرد فی الاغانی (ویژه آوازاها) این کتاب مجموعه ایست از
سه هزار لحن، ولی عاری از چگونگی آهنگها و تاریخ ابداع هر یک - احمد ابن

۱- عمرو بن بانه (وفات ۲۷۸ هجری) یکی از شاگردان اسحق موصلی
بوده است.

المکی این اثر خود را به عبدالرحمن طاهر فرمانروای خراسان اهداء کرده است .

۱۲- الجاحظ

نامش: ابوعثمان عمرو ابن بحر الجاحظ است که بسال ۲۵۵ هجری مطابق با ۸۶۹ میلادی در گذشته است.

جاحظ در عربی بمعنای مرد چشم برآمده است و این شخص کنیه‌ای با مسما داشته است. وی را ادیب و نویسنده و متکلم معتزلی و مؤسس فرقه جاحظیه دانسته‌اند.

یکی از آثار او: کتاب المحاسین والعدد میباشد که بخشی از آن (که در زمینه ریاضیات است) اختصاص به آوازخوانان (مغنیات) دارد. کتاب دیگر او موسوم است به: کتاب فی طبقات المغنین . جاحظ رساله دیگری بنام: رساله النیان دارد که درباره زنان خواننده است. یکی دیگر از آثار جاحظ کتاب: التاج فی اخلاق الملوك است که در آن اشاره‌ای به خوانندگان درباری کرده است.

۱۳- حنین بن اسحق

نامش: ابوزید حنین ابن اسحق العبادی است که بسال ۲۶۰ هجری مطابق با ۸۷۳ میلادی در گذشته است.

مشهورترین اثرش کتاب: آداب الفلاسفه است که خلاصه‌ایست درباره موسیقی از قول حکما و فیلسوفان یونانی- نام هیچیک از کسانی که در این کتاب آمده در منابع و رسالات یونانی ذکر نشده است و پاره‌ای از این نام‌ها کاملاً جعلی بنظر می‌آید^۱

۱- بی‌گمان این اثر و آثار دیگری نظیر آن بوده است که ذهن محققان بعدی را مشوب کرده است و پنداشته‌اند که قواعد و اصول موسیقی را ابتدا یونانیها ابداع کرده‌اند.

۱۴- الکندی^۱

نامش : ابویوسف یعقوب بن اسحق الکندی است که بسال ۱۸۵ هجری مطابق با ۸۰۱ میلادی زاده شده و بسال ۲۵۲ هجری مطابق با ۸۶۶ میلادی در گذشته است.^۲

ابن ندیم وی را «فاضل دهر و واحد عصره فی معرفة العلوم القدیمة بأسرها» معرفی کرده است.

در میان ملت مسلمان به دانستن فنون حکمت یونانی و ایرانی و هندی شهرت داشته است. القفطی او را: «متخصص باحکام النجوم و احکام سائر العلوم، فیلسوف العرب و احد ابناء ملوکها» شناسانده است.

ابن ندیم آثار وی را ۲۸۳ رساله در هفده زمینه از قبیل : فلسفه-منطق ریاضیات- موسیقی و علوم فلکی و غیره نوشته است. بنا بر عقیده صاحب الفهرست: رسائل موسیقی الکندی هفت رساله است بشرح زیر :

- ۱- رسالة الکبری فی التألیف (این رساله درباره آهنگسازی است).
- ۲- رسالة فی ترتیب النغم الدالة علی طبایع الاشخاص العالیة و تشابه التألیف (در این رساله نیز راجع به اصوات موسیقائی و چگونگی ترکیب آنها بایکدیگر گفتگو شده است)
- ۳- رسالته فی الايقاع (درباره وزن شناسی است).
- ۴- رسالته فی المدخل الی صناعة الموسیقی (این يك رساله کوچکی است که در آن از مبادی موسیقی سخن رفته است).
- ۵- رسالته فی خبر صناعة التألیف (رسالته ایست در باره مقدمات آهنگسازی).
- ۶- رسالته فی صناعة الشعر (درباره هنر شعر و شاعری است).
- ۷- رسالته فی الاخبار عن صناعة الموسیقی.

۱- منابع این مبحث عبارتند از: مولفات الکندی الموسیقیة - تالیف زکریا یوسف چاپ بغداد سال ۱۹۶۲ - منابع موسیقی عربی تالیف ه. ج. فارمر.
۲- فارمر مرگ وی را ۲۶۰ هجری مطابق با ۸۷۴ میلادی ثبت کرده است.

هـ- ج- فارمر از رساله دیگری نام میبرد موسوم به : مختصرالموسیقی
فی تألیف النغم وصناعة العود- (این رساله برای احمد بن المعتصم فرزند خلیفه
المعتصم تألیف شده که سمت معلمی وی را داشته است.)

فارمر درباره دومین رساله الکندی یعنی «رساله فی ترتیب النغم الدالة
على طبایع» نوشته است: «این یکی از قدیمی ترین رسالات موسیقی است که
درباره مشخصات روانی يك قوم نوشته شده و بطور کامل توسط ایرانیها و اعراب
نقل و استنساخ شده است.»

همچنین فارمر از رسالات دیگری نام میبرد که در کتاب مولفات الکندی
ذکری از آنها نشده است از جمله :

کتاب الاعظم فی تألیف اللحن

رساله فی قسمت القانون

رساله فی خبر تألیف الالحان

رساله فی اجزاء الجزیه الموسیقی

یکی از اقدامات واجد اهمیت الکندی، ثبت الحان بوسیله حروف ایجاد
بوده است. طبق تحقیقاتی که ذکر یا یوسف استاد موسیقی کنسرواتوار بغداد
بعمل آورده است. الکندی حرف «الف» را معادل نوت «La» گرفته است و
کوک سیم های عود را به ترتیب ذیل معمول کرده است :

- ۱- دست بازسیم بم را که یگانه نامیده میشود با حرف «الف» که معادل
نوت La است مشخص کرده است. *رسانی و مطالعات فرهنگی*
- ۲- دست بازسیم مثلث را که عشیران نامیده میشود با حرف «ج» که معادل
نوت Re است مشخص کرده است.
- ۳- دست بازسیم مثنی را که دو گانه نامیده میشود با حرف «یه» که معادل
نوت Sol است مشخص کرده است.
- ۴- دست بازسیم زیر را که نو ا نامیده میشود با حرف «کب» که معادل نوت
Do است مشخص کرده است.

(توضیح اینکه: الکندی از مضاف شدن سیم پنجم موسوم به (حاد یا زیر

ثانی) که توسط زریاب بعمل آمده است یا اطلاعی نداشته و یا نخواسته آن را بپذیرد. بھر تقدیر دست باز این سیم که به «کردان» نامیده شده است با حرف «کط» که معادل نوت Fa میباشد مشخص میگردد.)
فارمر درباره الکندی نوشته است: «وی یکی از قدیمیترین فیلسوفان عرب است که عمیقاً مجذوب فلسفه یونانی شده بود.»

۱۵- ابو حشیشہ

نامش: ابو جعفر محمد بن علی ابن امیه است که بسال ۳۷۰ هجری مطابق با ۸۹۰ میلادی در گذشته است.
وی گذشته از اینکه در نواختن تنبور چیره دست و توانا بوده بلکه به ساختن آهنگ نیز تسلط کافی داشته و با ادبیات نیز آشنائی داشته است.
دو اثر از وی بیادگار مانده است که یکی:
کتاب المغنی المجید
و دیگری: کتاب اخبار الطنبوریین است.
کتاب نخستین درباره خوانندگان و الامقام و کتاب دومین درباره تنبور نوازان نامدار نوشته شده است.

۱۶- عمرو بن بانه

نامش: عمرو بن محمد بن سلیمان بن رشید است که بسال ۲۷۸ هجری مطابق با ۸۹۱ میلادی در گذشته است.
وی یکی از شاگردان اسحق موصلی بوده و از محضر درس شاهزاده ابراهیم بن المهدی نیز بهره‌ها بر گرفته است - مشهورترین اثر عمرو بن بانه کتاب:
المجرد الاغانی است

۱۷- الضمیری

نامش: ابو العباس محمد بن ابراهیم است که بسال ۲۷۹ هجری مطابق با ۸۹۲ میلادی در گذشته است.

درباره‌ی الضمیری اطلاعات زیادی در دست نداریم همینقدر او را از مشهورترین کتابش موسوم به: الطنبلیین می‌شناسیم. مطالب این کتاب درباره‌ی سازهای ضربی متداول در ایران است.

۱۸- السرخسی

نامش: ابوالعباس احمد بن محمد بن مروان الطیب است که بسال ۲۸۶ هجری مطابق با ۸۹۹ میلادی در گذشته است.

سرخسی یکی از شاگردان الکندی بوده و تا آنجا به استاد خود مهر می‌ورزیده که کنیه‌ی خود را « تلمیذ الکندی » (یعنی شاگرد یا نوچه‌ی الکندی) نهاده است.

از آثارش: کتاب المدخل الی علم الموسیقی - و کتاب الموسیقی الکبیر را میتوان نام برد. رساله‌ی نخستین درباره‌ی تئوری مقدماتی موسیقی است و کتاب دومین: راجع به کلیات علم موسیقی است.

صاحب الفهرست نوشته است: « کتاب الموسیقی الکبیر عظیمترین کتاب در نوع خودش میباشد »

علاوه بر دو کتاب فوق، کتابهای: الموسیقی الصغیر و اللهو و الملاهی را نیز به او نسبت داده‌اند. در کتاب نخستین راجع به موسیقی به اختصار سخن رفته و در کتاب دومین راجع به «غناء» (آواز) و «مغنین» (آواز خوانها) گفتگو شده است.

لازم است تذکار شود که: مؤلف دیگری نیز بنام سرخسی در قرن سوم هجری میزیسته که نامش چنین است: ابوالفرج احمد بن الطیب السرخسی - یکی از کتابهایی که تألیفش را به این شخص نسبت میدهند، کتاب: الدلاله الی اسرار الغناء است.

۱۹- ابویوب المدینی

نامش: ابویوب سلیمان بن ایوب بن محمد المدینی است که در قرن سوم هجری مطابق با قرن نهم میلادی میزیسته است.

صاحب الفهرست، وی را دانشمندی تیزهوش و آشنا با موسیقی و علاقمند به سرگذشت خوش آوازان معرفی کرده است.

مشهورترین آثارش عبارتند از :

۱- کتاب النغم والایقاع (که مباحث آن درباره اصوات و اوزان است)

۲- کتاب قیان الحجاز (تذکره ایست درباره دوشیزگان آواز خوان

حجازی).

۳- کتاب قیان المکی (تذکره ایست در باره دوشیزگان آواز خوان

مکه ای).

۴- کتاب طبقات المغنیین (درباره طبقات خوانندگان سخن رفته است).

۵- کتاب اخبار عزة المیلاء (عزت المیلاء یکی از بزرگترین و مشهور

ترین زنان خواننده صدر اسلام بوده است. این کتاب شرح احوال این بانوی

موسیقی دان است.)

۶- کتاب ابن مسجح (سعید بن مسجح غلام بنی جمح یا بنی نوفل بود

که در مکه میزیست و صدائی بسیار مطلوب داشت. ابن مسجح نخستین آواز

خوانی است که موسیقی ایرانی را با موسیقی عرب در آمیخته و در مکه رواج

داده است. این کتاب شرح احوال این موسیقی دان است که زمان درازی در فارس

اقامت داشته است.)

۷- کتاب اخبار حنین الحیرری (سرگذشت این شخص یکبار هم توسط

اسحق موصلی برشته تحریر در آمده است. ر.ک. به اسحق موصلی)

۸- کتاب اخبار ابن عایشه (ر.ک. : به مبحث اسحق موصلی)

۹- کتاب ابن سریج (در میان موسیقی دانهای صدر اسلام سه تن بوده اند

که به ثلاثة ائمه مشهور گشته اند این سه نفر عبارت بوده اند از : معبد. ابن

محرز. و ابن سریج. شخص اخیر قواعد و اصولی را که ایرانیان و سایر ملتها

برای موسیقی اختیار کرده بودند مورد مطالعه قرار داد و شیوه نوئی برای ابداع

آهنگ اختیار نمود. یکی از کارهای سودمند او ساختن آهنگ روی معلقات اعشی

و عنتره است.)

۲۰- اسلام ابن عبدالعزیز

که در قرن سوم هجری مطابق با قرن نهم میلادی میزیسته است. مشهورترین اثرش کتاب فی اغانی زریاب است که با کمک حمدونه دختر زریاب برشته تحریر درآمده است.

(دنباله دارد)

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی